

جغرافیا و روابط انسانی، بهار ۱۳۹۸، دوره ۱، شماره ۴

بررسی نقش مراسم و آیین های معنوی و مذهبی در رونق گردشگری مذهبی (محرم) مورد مطالعه : (مراسم نخل گردانی در استان یزد)

زهرا شفیعی

کارشناسی ارشد جغرافیا - برنامه ریزی گردشگری، از دانشگاه آزاد ملایر

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۲/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۰۹

چکیده :

گردشگری مذهبی، نوع معنوی از گونه های گردشگری می باشد که توانسته در عصر حاضر توجه جوامع را پیش از پیش به خود معطوف سازد .

آیین ها و مراسم مذهبی و معنوی با توجه به ماهیت معنوی که دارند موجب ایجاد حس دل بستگی و تعلق خاطر در میان مردم و گردشگران می شوند و همین امر موجب رونق گردشگری مذهبی در ایران می گردد. این پژوهش با استفاده از روش توصیفی به بررسی و معرفی نقش آیین ها و مراسم مذهبی و معنوی نخل گردانی در استان یزد می پردازد. روش گردآوری اطلاعات بصورت مطالعات اسنادی- کتابخانه ای و میدانی می باشد. نتایج حاکی از آن است که در ایران مراسم و آیین های مذهبی و معنوی موجب حس تعلق خاطر و دل بستگی در میان گردشگران شده است و همین امر موجب ارتقاء گردشگری مذهبی در کشور می شود. در ضمن تاثیر گردشگری مذهبی بر کشور شامل داشتن جامعه ی سالم و پایدار است که ارتباط تنگاتنگی با ارتقاء سطح کیفی و کمی برگزاری مراسم و آیین ها دارد که افزایش میزان گردشگران را نیز بدنبال خواهد داشت .

کلیدواژه ها : مراسم نخل گردانی ، گردشگری

مقدمه:

دین و مذهب به عنوان بخشی از فرهنگ و میراث معنوی مهمی در پیدایش مراسم و آیین‌های فرهنگی برعهده دارند. (هادیانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۶۳)

رسوم و آیین‌هایی که در کشور ما برپا می‌شود، متنوع و گوناگون است. برخی از این آیین‌ها از یاد رفته‌اند و یا در برخی از مناطق به شکل محدود و مختصر اجرا می‌شود.

برخی دیگر از گذشته‌های دور آغاز شده تا روزگار حال ادامه دارد و کمتر کسی است که در این پهنه‌ی گسترده و مقدس این رسوم و آیین‌ها را نداند یا ندیده باشد.

امروزه در سراسر دنیا با برپایی آیین‌ها و سنت‌هایی که در ادیات و یا فرهنگ‌های خاص خود دارند به جذب هزاران نفر گردشگر از تمامی نقاط جهان می‌پردازند.

و این در حالی است که کشور ما آیین‌ها و مراسم متنوعی دارد که در طول سال و به مناسبت‌های خاص برپا می‌شود و بیننده‌ای جز خودمان ناظر آن نیست و همین مسئله باعث می‌شود که توسعه و رونق اقتصادی خاصی را به همراه نداشته باشد.

استفاده از تحقیقات محققان در این زمینه و داشتن برنامه ریزی دقیق و صحیح برای معرفی این آیین‌ها و مراسم‌ها که جلوه‌هایی از جاذبه‌های گردشگری مذهبی-معنوی و فرهنگی‌اند موجبات رونق گردشگری داخلی و خارجی را در این زمینه فراهم می‌آورد.

در کشور عزیزمان ایران مراسم‌های مذهبی-معنوی زیبایی همچون مراسم قالیشویان مشهد اردهال در کاشان و نخل گردانی در استان یزد و هفت منبر در شهر بیرجند و یا کراسمی که در آن از تنه‌ی درخت کهنسالی در روستای زرآباد در قزوین در روز عاشورا خون روان می‌شود در ایام محرم (تاسوعا و عاشورا) و ماه صفر دیده می‌شود.

این مراسم و آیین‌ها تنها نمونه‌ی کوچکی از مراسم‌هایی است که در گوشه گوشه‌ی کشور ایران به اجرا در می‌آید. این مراسم‌ها گوشه‌هایی از تاریخ و فرهنگ ایران اسلامی که نشانگر ایمان و عشق مردمان آن به معنویت است. در این پژوهش که به صورت توصیفی و کتابخانه‌ای انجام شده سعی در معرفی یکی از آیین‌های معنوی-مذهبی استان یزد یعنی (نخل گردانی) در ایام محرم (تاسوعا و عاشورا) پردازیم.

پیشینه‌ی پژوهش:

در زمینه‌ی آیین‌ها و مراسم‌های معنوی و مذهبی تحقیقاتی صورت گرفته اما این تحقیقات کافی و جامع نمی‌باشد و نیاز است که در این زمینه تلاش‌های بیشتری برای معرفی آیین‌ها و مراسم معنوی متنوعی که در کشورمان وجود دارد صورت گیرد. در زیر به برخی از این پژوهش‌های صورت گرفته اشاره می‌شود.

نام محقق	موضوع پژوهش	مکان پژوهش	نتایج به دست آمده از پژوهش
جعفر آهنگران و اسدالله زارعی (۹۵-) (۱۳۹۴)	فرهنگ زیارت، میراث گردشگری و معنویت (بقاع متبرکه ی ایران)	ایران	اشاعه ی اهمیت دادن به آیین ها و مراسمی که در طی قرن ها و خود دانسته و به اجرا درآمده و معرفی آن ها به نسل جوان کشور جهت حفظ و اعتلای این فرهنگ در جامعه.
مریم مزروعی و فرشته امینی سعد (۱۳۹۴)	معرفی میراث معنوی هفت منبر شهر بیرجند در متن برگزاری رسوم ماه محرم	بیرجند	اهمیت دادن و ثبت این آیین و مراسم ها در فهرست ملی میراث معنوی کشور. توجه که بناهای مذهبی که در معماری ایرانی وجود دارند و کانون برپایی این مراسم ها می باشند.
احمد اسدی و رحیم توسلیان (۱۳۹۵)	بررسی عوامل موثر در جذب گردشگران به مراسم مذهبی از طریق بخش بندی (مطالعه موردی: مراسم محرم شهر زنجان)	زنجان	عزاداری ماه محرم یکی از مهمترین جاذبه های گردشگری مذهبی شهر زنجان توانایی جذب گردشگر و معرفی سایر جاذبه های شهر زنجان را دارد.
معصومه عرفانی زاده و محمد پروا ۱۳۹۴	نقش تعزیه در گردشگری فرهنگی، مذهبی شهر بیرم	بیرم	حفظ جایگاه ویژه ای که تغذیه در بین مردم دارد و حقیقت آن فرهنگ و مذهب است با توجه به اینکه در گذر زمان برخی از آیین ها به دست فراموشی سپرده شده اند.

موقعیت جغرافیایی و تاریخی استان یزد

غناي میراث فرهنگی و گرانقدری موهبت‌های طبیعی و جغرافیایی در سرزمین کهن سال ایران، دست کم بر ساکنان این مرز و بوم پوشیده نیست. ایرانیان از دیربگی تمدن ایران زمین و تحول آن در طول تاریخ آگاه اند و هر انسانی که در هر گوشه از این آب و خاک زندگی می کند، با جلوه های زیبای طبیعی و میراث فرهنگی پیرامون خود آشناست. واقعیت این است که ایران «جهانی» است در یک مرز، جهانی که اقلیم های گوناگون را در چهارگوشه خود جای داده است. با این همه، برخی زوایای میراث فرهنگی و جاذبه‌های طبیعی این سرزمین تاریک و ناشناخته است و حتی بسیاری از مردم ما و دوستداران این مرز و بوم، به دلیل عدم دسترسی به اطلاعات لازم، به اندازه کافی با میراث فرهنگی و تاریخی و طبیعی ایران زمین آشنایی ندارند. از آن جمله، اگر کسی خواهان سفر به بندر قدیمی «سیراف» یا روستای سنگی «میمند» یا «تالاب چغاخور» یا «تپه گل فشان» و غیره باشد، باید با پیگیری های بسیار و تحمل رنج فراوان به اطلاعات مورد نیاز خود دست پیدا کند .

موقعیت جغرافیایی و تقسیمات استان یزد:

استان یزد در مرکز ایران بین عرضی های جغرافیایی ۲۹ درجه و ۴۸ دقیقه تا ۳۳ درجه و ۳۰ دقیقه شمالی و طول جغرافیایی ۵۲ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۵۶ درجه و ۳۰ دقیقه شرقی از نصف النهار مبدأ قرار گرفته است. این استان از شمال و غرب به استان اصفهان، از شمال شرقی به استان خراسان، از جنوب غربی به استان فارس و از جنوب شرقی به استان کرمان محدود می شود و به دلیل دور بودنش از سرحدات مرزی ایران، در طول تاریخ از بحرانها و فشارهای فرهنگی و نژادی مصون مانده است. استان یزد در حدود ۷۲۱۵۶ کیلومتر مربع وسعت دارد که تقریباً ۳۷/۴ درصد از وسعت کل خاک کشور را در بر می گیرد. طبق آخرین تقسیمات کشوری این استان، دارای هفت شهرستان، ۱۵ شهر، ۱۴ بخشی و ۳۸ دهستان است و شهرستانهای آن شامل: ابرکوه، اردکان، بافق، تفت، مهریز، میبد و یزد است.

پیشینه تاریخی

استان یزد از سرزمین های کهن و تاریخی ایران زمین است. در بعضی از منابع بنای اولیه برخی از شهرهای این استان چون (میبد) را به سلیمان پیغمبر، (یزد) را به ضحاک و اسکندر مقدونی و (ابرکوه) را به ابراهیم پیغمبر نسبت داده اند. این بیانگر قدمت و دیرینگی پیشینه تاریخی و فرهنگی سرزمین و مردم این دیار است. مجموعه آثار باستانی پراکنده موجود در این استان نیز به سهم خود گویای این پیشینه تاریخی است. آثاری چون دست افزارهای سنگی بدست آمده از دره های شیرکوه، نگاره های روی تخت سنگ کوه ارنان، تکه سفالهای منقوش نارین قلعه میبد - متعلق به دوره ایلامی، غارهای استان و آثار معماری و شهرسازی باستانی و ... نشان می دهد. مدنیت یزد، در چهار کانون باستانی (مهریز و فهرج)، (یزد)، (رستاق و میبد) و (اردکان) متمرکز بود. پژوهشگران این منطقه را که در مسیر شاهراه های باستانی (ری - کرمان) و (پارس - خراسان) قرار داشت، جزء سرزمین های دوردست مادها شمرده اند.

سلسله ها و حکامی که بر یزد حکومت کردند عبارتند از: قباد انوشیروان، یزدگرد اول، ساسانیان، آل کاپویه، اتابکان، مغولان، آل مظفر، تیموریان، صفویان، افشاریان و قاجاریه.

جغرافیای طبیعی و اقلیم استان یزد:

استان یزد مابین سلسله جبال مرکزی ایران و از پستی و بلندی و چاله ها و کفه های کویری متعدد واقع شده است. این ناهمواریها عمدتاً به پنج گروه کوهها و تپه های پای کوه، دشتهای جلگه ها، بیابانها، مناطق شور و کویرها و تپه های ماسه ای تقسیم می شوند.

سطح استان یزد، دو رشته کوه متمایز از هم وجود دارد. یکی بخشی از کوه هایی است که در جهت شمال غربی - جنوب شرقی از مرکز ایران عبور می کنند و به کوه های مرکزی ایران معروف هستند. و دومی شامل رشته کوه هایی است که در مناطق مرکزی، شمالی و شرقی استان قرار دارند.

رشته کوه شیرکوه قسمت های مرکزی استان یزد را از بخش غربی استان (چاله ابرقو) جدا می کند. این ارتفاعات که همواره از برف و یخ پوشیده شده اند، در ادامه حیات شهرهای بزرگ یزد، تفت و مهریز نقش مهم و اساسی دارند. از ارتفاعات دیگر به کوه خرائق در مرکز استان یزد نیز می توان اشاره کرد. خشکی اقلیمی استان یزد، دو علت اساسی و عمده دارد، اول این که روی کمربند خشک جهانی قرار دارد و دیگر آن که از دریاهاى آزاد عمان و خلیج فارس و دریاچه های داخلی و بادهای رطوبت زای دریایی دور است. عامل مهم اعتدال نسبی آب و هوای یزد، که قابلیت زیست نسبتاً مناسبی به آن بخشیده است، ارتفاعاتی است که بیشتر به صورت موضعی مؤثراند و این امر باعث شده است مناطقی که در ارتفاعات بیش از ۲۵۰۰ متر قرار دارند از اعتدال و رطوبت بیشتری نسبت به دشتهای یزد و اردکان برخوردار باشند.

در بررسی مربوط به یک دوره هشت ساله (۱۹۹۲-۱۹۸۴)، متوسط دمای هوا برابر ۹/۱۸ درجه سانتی گراد گزارش شد. حداکثر مطلق دما در تیرماه برابر ۴۳ درجه سانتی گراد و حداقل آن در دی ماه برابر ۲/۷ درجه سانتی گراد گزارش شده و اختلاف درجه حرارت سالانه حوالی یزد ۵۰ درجه سانتیگراد است. به استثنای منطقی کوهستانی شیرکوه، سایر نقاط استان یزد اقلیم گرم و خشک و بیابانی دارد که از مغرب و جنوب غربی به سمت شمال شرقی و شرق خشک تر می شود.

به این ترتیب، آب و هوای استان یزد به علت قرار گرفتن در کمربند خشک جهانی، دارای زمستانهای سرد و نسبتاً مرطوب و تابستانهای گرم و طولانی و خشک است. در ایام تابستان، بیابلهای شیرکوه پناهگاه مردم گرمزده این استان است.

جغرافیای تاریخی استان یزد

سرزمین یزد، صاحب یکی از شکوهمندترین و درخشان ترین میراث های فرهنگ و تمدن کهن ادوار مختلف تاریخی ایران است. تاریخ سکونت انسان در این خطه، از هزاره سوم پیش از میلاد فراتر رفته است، به طوری که در عهد پیشدادیان، طایفه های در حال کوچ از بلخ به پارسی، این سرزمین را یزدان نامیدند و از آن زمان به بعد، یزد محل عبادت شد. از مهمترین مراکز اسکان اولیه در این سرزمین، به مهرپادین (مهریز)، فهرشان، پهره (فهرج)، خورمیش، ارد (اردکان)، شواز، قلاع موبدان (میبد)، طرنج، عقدا و اشکدز می توان اشاره کرد. شهر یزد به عنوان محلی پاک و مقدس در راس همه ی این آبادیها قرار داشته است. یزد به معنای پاک و مقدس و یزدگرد به معنی داده خدایی است. شهر یزد را دارالعباده مینامیدند. اهمیت دینی شهر یزد تا پیش از اسلام به حدی بود که از اطراف و اکناف به ویژه در ایام بهار برای عبادت به این مکان سفر می کردند. یزد نگین کویر است و اولین بار نام آن در کنار اسم «چیتیر تخمه» یکی از همزمان داریوش آورده شد. مورخان یونانی، شهر کهن و باستانی یزد را «ایساتیسی» می خواندند. بعدها بر ویرانه های «ایساتیسی» «کته» به وجود آمد. این شهر، هسته اولیه شهر کنونی و مرکز حکومتی و اقتصادی در قرون اسلامی بوده است جغرافی دانان بعد از اسلام، نام یزد را همراه نام «ایساتیس» ذکر کرده اند. ابتدا ولایت یزد جزو «کوره اصطخر» (استخر) مربوط به ایالت پارسی بوده و بزرگ ترین ناحیه این کوره به حساب می آمده، شهر باستانی یزد در کنار آبراه سگزه و منتهی الیه مسیر آب تفت در تقاطع راه های باستانی ری - کرمان و پارسی - خراسان قرار داشته است. این ناحیه همواره در دوره هخامنشیان از راه های معتبر، مؤسسه های راهداری، مراکز پستی و چاپاری برخوردار بوده است. راهداری در یزد قدیم چنان اهمیتی داشت که خاندان آل مظفر از منصب راهداری ناحیه میبد به پادشاهی رسیدند. تحولات تاریخی ناحیه یزد را می توان در چند دوره مشخص کرد.

نقشه یزد

مراسم نخل گردانی یزد آیین کهن عاشورا

دهم محرم، روزی گرانبگر و تکرارنشدنی در تاریخ است که حماسه ای سراسر شور و ایثار را در دل خود دارد. این حماسه آنقدر بزرگ است که امروزه حتی با گذشت بیش از هزار سال باز هم مسلمانان را در سراسر جهان به تکاپو می اندازد و ذره ای از شکوه آن کم نشده است. همه به پا می خیزند تا سالروز این حماسه عظیم را به بهترین شکل برپا دارند و در غم شهادت ابا عبدالله الحسین دیدگان خود را تر کنند.

بعد از تشکیل دولت صفویه و رسمی شدن دین تشیع، مراسم ها و آداب و رسوم مختلفی در بسیاری از نقاط کشور شکل گرفت تا این مذهب در کشورمان تحکیم شود. هر کس از هر شهر و دیاری، شیوه ای را برای ابراز غم و اندوه در سوگ شهادت امامان بزرگوار انتخاب می کند و همین امر باعث شده تا عاشورا نیز با فرهنگ ایرانی درآمیزد و چهره ای متفاوت به خود گیرد. به این ترتیب مراسم هایی مثل تعزیه خوانی، مدیحه سرایی، هیئت ها و دسته جات عزاداری وارد فرهنگ ایرانیان گشته و مردم ایران با سلیقه و هنر خود رنگ و بویی تازه را به مراسم های مذهبی بخشیده اند.

یزد از آن دسته شهرهایی است که عاشورا در آن حال و هوای دیگری دارد. مردمان این دیار با آغاز محرم خودشان را برای مراسمی عظیم در روز عاشورا آماده می سازند و بسیاری از ساکنان کشورهای دیگر و حتی غیر مسلمانان را به این شهر می کشانند.

نخل برداری یا نخل گردانی از جمله آداب مرسوم عاشورا در یزد است که به معنای تشییع پیکر پاک سرور شهیدان در روز عاشورا می باشد و همه ساله در این شهر و سایر شهرهای کویری ایران برگزار می شود. مردم یزد در این روز در میدان امیرچخماق تجمع می کنند و دوشا دوش یکدیگر به عزاداری در غم سالار شهیدان می پردازند.

آشنایی با نخل گردانی آیین کهن عاشورا

نخل گردانی یا نخل ماتم، نام مراسمی رایج در میان شیعیان برخی مناطق است که به صورت تشییع نمادین پیکر امام حسین (ع) در روز عاشورا برگزار می شود. در این مراسم اتاکی شبیه به تابوت در محل های برگزاری مراسم عزاداری از جمله مساجد، حسینیه ها و ... حمل می گردد و در میان خیل عظیمی از جمعیت سیاه پوش، مسافتی را طی می نماید. این اتاکی پوشش سیاهی دارد و با انواع شال های رنگارنگ و آیینه آراسته شده است.

اجرای مراسم نخل گردانی بیشتر در شهرها و روستاهای اطراف کویر مرکزی ایران رواج دارد اما نخل های یزد و شکوه مراسم در این شهر، زبانزد خاص و عام است. این آیین به حدی در فرهنگ و باور مردم یزد ریشه دارد که از طریق این استان به عنوان یکی از فرهنگ های ملی در فهرست آثار معنوی سازمان میراث فرهنگی به ثبت رسیده است.

عمومیت این مراسم و شهرت نخل نیز در سراسر ایران از بسیاری از مراسم دیگر بیشتر است و با توجه به مطالعات گفته می شود در اغلب نقاط ایران مردم یا نخل را دیده اند یا آن را در محل زندگیشان دارند و یا آن را می شناسند.

نخل مهم ترین عنصر نمادین مراسم

آنچه که در این مراسم با عنوان نخل از آن یاد می شود، اتاکی چوبی و حجیم است به شکل مکعب مستطیل که بامی شیروانی مانند دارد و در لغت نامه دهخدا چنین تعریفی برای آن آمده است:

نخل، حجله ماندنی است که از چوب می سازند و با انواع شال های ابریشمین رنگارنگ و پارچه های قیمتی و آینه و چراغ و ... آرایش می دهند و به گل و سبزه می آریند و در روز عاشورا آن را به محلی که مراسم روضه خوانی برپاست می برند. بزرگی و سنگینی این نخل ها گاهی چنان است که چند صد نفر مرد قوی باید آن را از زمین بردارند و بر دوش گیرند و حمل کنند

شکل ظاهری برخی نخل ها جناغی شکل و همانند درخت سرو است و برخی نیز به صورت یک جناغ قوسی شکل ساخته می شوند. چارچوب نخل، دارای چوببستی با یک کفبند است که بر اساس کوچکی یا بزرگی دارای هشت تا بیست تیرچه چوبی و الوار و چهار تا دوازده ستون چوبی بلند می باشد. تنه ی نخل از متصل شدن تعدادی ترکه و تیرک و دستک و چندین قید و بست ساخته می شود و جلو و عقب آن نیز معمولا چوبی و مشبک است.

اسکلت نخل به یک اتاق مشبک شباهت دارد. از آنجا که قسمت جلوی این اتاقک، مرتفع تر از دیواره ی عقبی آن است، سقف نخل از جلو به عقب و به طرف پایین دارای شیب است و قسمت بالای دیواره های جلویی و عقبی نخل، به شکل کمان یا زاویه دار ساخته می شود. معمولا ارتفاع دیواره جلویی نخل ۲/۵ متر است و این مقدار می تواند تا ۳/۵ متر افزایش یابد.

فاصله کف نخل تا زمین، چهل تا پنجاه سانتیمتر است و دقیقا به اندازه ای در نظر گرفته شده که هنگام بلند کردن نخل از زمین، کمترین فشار به افراد وارد آید. الواری که در کف به کار می رود، یک متر بالاتر از پایه های ستون ها قرار می گیرد و دو سر هر یک از تیرها نیز حدود یک متر از ۴ طرف کف دیواره نخل بیرون آمده تا دستگیره ها را تشکیل دهد. دستگیره ها در پایین نخل قرار دارند و فاصله شان از یکدیگر به اندازه ای است که چند نفر بین آن قرار گرفته و دو تا چهار نفر بتوانند هر پایه را در دست بگیرند.

انواع نخل

بر اساس مطالعات، بسیاری از چیزهایی که در مراسم های عزاداری شاهد هستیم ریشه در نخل دارند که در ادامه به بررسی

آنها می پردازیم:

۱- تعزیه: واژه تعزیه مفاهیم متعددی را در بر می گیرد و ما عموماً در ایران این واژه را برای اشاره به نوحه خوانی و نمایشی از واقعه‌های تاریخی - مذهبی در شهادت امام حسین (ع) به کار می بریم. اما جالب است بدانید که این کلمه در میان شیعیان عراق به صندوق تمثیلی از تابوت شهیدان به ویژه امام حسین (ع) اطلاق می گردد که بسیار شبیه به نخل می باشد.

۲- تابوت: در میان مسلمانان اندونزی چیزی به عنوان نخل وجود ندارد و تشییع نمادین پیکر امام حسین (ع) بر اساس سنت قدیم عزاداری شهیدان کربلا، با یک تابوت تمثیلی صورت می گیرد.

۳- حجله: این واژه نیز به نوعی تابوت تمثیلی همچون نخل اشاره دارد که آن را به شکل های گوناگون می سازند. حجله در تهران و قم و برخی شهرهای هند رواج داشته و آن را در دهه محرم و مرگ کسانی که شهید یا جوان مرگ شده اند، به کار می برند. درون حجله با شمع و گل و بسیاری زیورآلات دیگر تزیین می گردد.

۴- شیدونه: از نشان های عزاداری مردم خوزستان و دزفول و شوشتر، وجود شیدونه است که تابوت واره ای چوبی و به شکل مکعب مستطیل می باشد و آن را از چوب می سازند. شیدونه چهار دیواره به نام طاق دارد و روی دیوارها و ستون های آن رنگ آمیزی و نقاشی می شود.

۵- دغدغه: در دسته های عزاداری قم تابوت واره ای شبیه به تخت روان به چشم می خورد که به آن دغدغه می گویند.

۶- شش گوشه: در مراسم سوگواری کاشانی ها، ضریحی چوبی با شش ضلع و شبیه ضریح شش گوشه مرقد امام حسین (ع) دیده می شود که با نام شش گوشه شناخته شده و جایگاه خاصی در عزاداری محرم دارد.

چرا نامش نخل است؟

همه ی ما با شنیدن نام نخل به یاد درختان خرما می افسیم و می دانیم که این واژه به معنای همان درخت خرما است اما اینکه چرا نخل عزاداری ها به این نام خوانده می شود دلیل مشخصی ندارد. برخی مهم ترین علت رواج این نام را روایات و اعتقادات مردم می دانند که بر اساس آنها، پیکر مقدس امام حسین (ع)، بر روی شاخه‌های درخت خرما، قرار داده شده و به محل دفن رسیده است.

نخل هیچ شباهتی به درخت خرما ندارد و تا به حال هم نخلی به شکل درخت خرما دیده نشده است، اما برخی دیگر بر این باورند که در گذشته، نخل را با چوب و برگ درخت خرما می ساختند و به همین علت این نام را به آن داده اند .

برخی از مردم نیز بر این باورند که در راه انتقال سر مبارک ابا عبد ا.الحسین(ع) به شام، دشمنان به هنگام توقف در میانه‌ی راه، راس مبارک آن حضرت را که در لفافه یا بقچه ای بوده، از درخت خرما آویزان می کنند. روایت است که هر سال در موسم عاشورا از برگ های درخت مذکور خون جاری می شده و مردم منطقه برگ ها و شاخه های آن را به نیت تبرک و شگون بر می داشته‌اند. از همین روی نخل به نمادی برای عزاداری امام حسین (ع) تبدیل شده و تابوت واره ای به نام نخل رواج یافته است .

عده ای نیز اعتقاد دارند که این اتاقک کوچک عزاداری ها، به سبب تقدس و حرمت درخت خرما در فرهنگ ایرانیان با عنوان نخل خوانده می شود چرا که هنوز هم نخل در تفکر دینی مردم تداعی کننده ی تجدید حیات و باروری، بی مرگی و جاودانگی، قدرت و استقامت است و تابوت نیز بر مفهوم قداست، قدرت، جاودانگی، تجلی نیروی قدسی و اراده خداوند تاکید می کند.

نمادهای نخل

هرکدام از عناصر به کار برده شده در نخل بر اساس باورهایی شکل گرفته که ریشه در عقاید مردم محلی دارد. همچنین نشان از حادثه ای خاص در کربلا دارند و یابه شخص خاصی در این حماسه اشاره می کنند. این نمادها عبارتند از:

۱-چوب نخل به عنوان جنازه سید الشهداء

۲-پوشش سیاه به عنوان اعلام سوگواری و ماتم

۳-شمشیر و نیزه به نشانه ی تیر و نیزه‌های وارد شده بر بدن امام حسین

۴-تصویر و نشان سرو بر روی نخل به نشانه ی قامت حضرت علی اکبر

۵- آینه به عنوان نور وجود امام حسین

۶- عَلم‌های بسته شده بر نخل برای اشاره به ابوالفضل العباس (ع)

۷- پارچه های زینتی نخل به نشانه ی حجله قاسم بن حسن

۸- زنگ‌های روی نخل به عنوان زنگ کاروان امام حسین ۹- حمل کنندگان نخل به عنوان تشییع کنندگان

۱۰- سر طوق بالای نخل به عنوان کاکل حضرت علی اکبر

البته امروزه همه ی این تزیینات بر روی نخل ها دیده نمی شوند و برخی از آنها تنها پوشش سیاه و تزیینات جزئی دارند.

فلسفه نخل گردانی

همه ی کارشناسان اتفاق نظر دارند که نخل گردانی ریشه ی اسلامی ندارد و از سایر فرهنگ ها اقتباس شده است اما برای

فلسفه ی این مراسم موارد زیر را بیان می دارند:

۱- نخل به خیمه های امام حسین (ع) اشاره دارد و خاطره خیمه های حرم آن امام (ع) را در کربلا بازسازی می کند.

۲- نخل نمادی از گهواره جوانان اهل بهشت، یعنی حضرت امام حسن (ع) و حضرت امام حسین (ع) است و به دلیل بزرگی مقام صاحبان گهواره، آن را بزرگ و عظیم ساخته اند.

۳- از آنجا که پیکر مطهر سالار شهیدان کربلا، امام حسین (ع) بدون تشییع به خاک سپرده شده، شیعیان همه ساله این مراسم را برای جبران این ماجرا به جای می آورند و عظمت و بزرگی نخل نیز بیانگر عظمت صاحبش است .

تاریخچه نخل

برای آنکه از تاریخچه ی نخل گردانی اطلاع پیدا کنیم باید در ابتدا ببینیم که نخل از کجا آمده است. هنوز پاسخی قطعی برای این سوال وجود ندارد اما فرضیه هایی توسط کارشناسان مختلف در مورد آن مطرح شده است:

۱- برخی از کارشناسان به تابوتی که در زمان حضرت موسی (ع) وجود داشت و صندوق عهد نامیده می شد اشاره می کنند و بیان می دارند که قوم حضرت موسی (ع) از آن نگهداری نموده و آن را وسیله ای برای پیروزی خود می پنداشتند. با توجه به وجود چنین چیزی در آن دوران گفته می شود که احترام به تابوت و نخل در میان اقوام و پیروان آئین های دیگر رایج بوده و احتمال می رود که سنت نخل و نخل بندی در بین شیعیان از قرن چهاردهم هجرت، پدید آمده باشد. کارشناسان بر این باورند که این سنت رفته رفته مورد احترام مردم قرار گرفته و حرکت آن در اکثر نواحی ایران، جزیی از رسومات ایام محرم شده است.

۲- گروهی دیگر سابقه پیدایش نخل را قبل از اسلام و زمان ساسانیان می دانند چرا که در زمان کشته شدن خسرو پرویز به دست شیرویه، تابوت بزرگ و آذین بندی شده ای برای وی تدارک دیده شده است.

۳- در گذشته رسم بر این بوده که برای تشییع پیکر بزرگان قوم، چیزی به نام عماد حمل می نمودند. بر خی بر این باورند که نخل زینت یافته ی همان عماد می باشد.

۴- نخل چیزی بوده که در گذشته در بین هندیان مرسوم بوده و بعدها وارد فرهنگ شیعیان شده است.

تاریخچه نخل گردانی

هنوز تاریخچه ی ساخت نخل و بلند کردن آن در روز عاشورا مشخص نیست اما این موضوع روشن است که ساختن تابوت های تمثیلی برای شهدا پیشینه ای طولانی دارد. بر اساس روایات تاریخی، مردم سرزمین ماوراءالنهر در هر سال برای مرگ سیاوش، قهرمان اسطوره ای ایران که خونش به ناحق ریخته شد، مراسم یادمان برگزار می کردند و تابوت تمثیلی وی را در شهر می چرخاندند. این رسم تا نخستین دوره های اسلامی ادامه داشته و بسیاری از جهانگردانی که به ایران آمده اند اشاره ای به این مراسم در سفرنامه هایشان داشته اند.

به احتمال زیاد پیشینه ی رواج رسم تابوت گردانی در میان شیعیان به زمان تشکیل نخستین تجمع های شیعی در مجالس سوگ شهیدان اسلام و راه افتادن دسته های زائر مرقد امیر مومنان حضرت علی (ع) و امام حسین (ع) باز می گردد. مطابق مدارک به دست آمده، از اوایل سده پنجم هجری، نشان و علامتی در میان شیعیان، وجود داشته که در مراسم سوگواری مورد استفاده قرار می گرفته است. ابن جوزی، فقیه، محدث، متکلم و تاریخ نگار حنبلی مذهب بغدادی، در المنتظم در مورد شرح وقایع سال ۴۲۵ هجری قمری در این باره می نویسد:

شیعیان محله کرخ بغداد، به هنگام رفتن به زیارت مزار امیر مومنان و سیدالشهدا و دستگاه های آرایه بندی و طلاکاری شده ای به نام منجیق با خود حمل می کردند.

آنچه که به عنوان منجیق از آن نام برده شده را می توان نخستین و قدیمی ترین تابوت تمثیلی و مذهبی شیعیان دانست که نقش تابوت یا ضریح حضرت علی (ع) و امام حسین (ع) را داشته است. البته در جایی دیگر، ابن جوزی، از حمل این صندوق توسط شیعیان به عنوان تقلیدی از آیین جوانان سنی اصفهان یاد می کند و آن را شبیه به حمل دستگاهی مشابه به هنگام رفتن به زیارت قبر

مصعب بن زبیر، عامل سقوط حکومت مختار ثقفی در عراق، می‌داند. البته منجیق شیعیان کرخ بغداد، چیزی شبیه نخل امروزی شیعیان ایران بوده که آن را با انواع سلاح و اشیا و اسباب روشنایی همچون شمشیر و سپر و خود و آینه و چراغ و ... زینت داده و به همراه دسته های عزاداری در روز عاشورا و در محله ها می گردانده اند.

چند صد سال بعد، شخصی به نام هانری رنه و آلمانی، باستان شناس و سیاحت گر فرانسوی، در نخستین دهه قرن بیستم از ایران بازدید می کند و با دیدن نخل نیشابوریان در میدان عمومی شهر، شباهت تقریبی میان منجیق شیعیان کرخ و نخل امروزی را تایید می کند و با توصیف آن به شکل نوعی منجیق و مانند وسایل ژیمناستیک چنین می نویسد:

منجیق شعار مقدسی است که در روز عاشورا آن را با پارچه های ابریشمی زینت داده و با تشریفات زیادی در محلات می گردانند. این منجیق نقاشی شده و از نوارهای نازکی پوشیده شده بود و در میان آن وسایل روشنایی از قبیل لاله و غیره دیده می شد.

وی در ادامه به نوعی از نخل اشاره می کند که مردم در روز عاشورا در کوچه و بازار می گردانند و به دنبال آن به عزاداری می پردازند.

گفته می شود که نخستین محمل آراسته به حریر و سنگهای گرانبها در سال ۶۴۸ هجری قمری توسط شجره الدار کنیز، ملک صالح و مادر ملک خلیل، فرمانروای مصر، به خانه کعبه برده شده و پس از آن نیز فرستادن محمل با هدیه و خلعت از مصر به کعبه و حجره پیغمبر رواج پیدا کرده است. ابن بطوطه، جهانگرد مراکشی، در سفرنامه اش به مراسم محمل گردانی در مصر اشاره کرده و در این باره می نویسد:

مصریان هر سال در روزی از ماه رجب مراسم و محمل گردانی ترتیب می دادند. در این روز قضات چهارگانه به اتفاق وکیل بیت المال و محتسب و بزرگان فقها و امنای دولت و صاحب منصبان سواره به سوی باب القلعه که خانه الملک الناصر (پادشاه مصر از ۶۹۳ تا ۷۴۰ هجری قمری) است، می روند و در این جا محمل را که روی اشتری قرار دارد بیرون می آورند. امیرالحاجی که برای آن سال تعیین می شود در پیشاپیش محمل روانه می شود و گروه سقایان سوار بر اشتران خویش به دنبال آن و همه مردم از زن و مرد گرد می آیند و محمل را بدین سان در کوچه های قاهره و مصر می گردانند و شترداران حدی کنان و آواز خوانان از پیش و دیگران از پس حرکت می کنند.

نخستین گزارش های سیاحتگران خارجی از نخل مربوط به عصر صفوی است و در سفرنامه های آنان جسته و گریخته، اشاره هایی به وجود نخل دیده می شود. به عنوان مثال پیتر و لاوله، جهانگرد ایتالیایی، دوبار شاهد حرکت دسته های عزا در دوره شاه عباس اول در اصفهان بوده و به حمل تابوت در مراسم عزاداری شهادت حضرت علی (ع) در ۲۱ رمضان ۱۰۲۶ اشاره کرده و می گوید:

دسته های عزاداری در پی شماری بیرق و علم، تابوت هایی پوشیده به مخمل سیاه را بر دوش می کشیدند و روی تابوتها مجموعه ای از سلاح های مختلف تعرضی و تدافعی و پرهای رنگین قرار داده بودند و دورتادور آنها عده زیادی راه می رفتند و نوحه می خواندند و عده دیگر بوق و کرنا و سنج می زدند و فریادهای عجیب برمی آوردند و جست و خیز می کردند.

همین نویسنده در یک سال بعد به وصف نخل در مراسم عزاداری عاشورا در سال ۱۰۲۷ هجری قمری پرداخته و در سفرنامه خود نوشته است:

دورادور آنها را با مخمل سیاه پوشانده بودند و روی هر تابوت یک عمامه سبز و یک شمشیر گذاشته و سلاح هایی از اطراف آن آویخته بودند. این اشیا را روی طبق هایی چند، بر سر عده ای گذاشته بودند و به آهنگ سنج و نای جست و خیز می کردند و دور خود چرخ می زدند.

اولناریوس، منشی هیات نمایندگی امپراتور آلمان در ایران، نیز از مراسم عزاداری مردم اردبیل در روز قتل امیرمومنان در سال ۱۰۴۷ هجری قمری و در زمان سلطنت شاه صفی صفوی چنین می نویسد:

ابتدا خطیبی شرحی از مقتل نامه برای حاضران خواند و پس از آن سه تابوت که با پارچه های سیاه رنگ پوشیده شده بودند دایره وار دور گرداندند. که احتمالاً این تابوت ها را مظهر تابوت های حضرت علی (ع) و دو فرزند ایشان دانسته است. او سپس از نخلی می گوید که بر آن چهار قبضه شمشیر فرو کرده بودند که به سبب فراوانی اشیا یزیتی دیدن آنها دشوار می نمود.

وی در ادامه می آورد:

چند نفر دیگر بر سر خود جعبه ای حمل می کردند. این جعبه را با دسته ای از پر پرندگان، نوارهای رنگین، گل و سایر چیزها آرایش کرده و درون آن گویا قرآنی گشوده قرار داده بودند. افرادی که جعبه را بر سر داشتند همراه نوای موسیقی محزون سنج، نی لبک و طبل نظامی می پریدند و می جهیدند. چند گروه از جوانان با در دست داشتن چوبدستی های بلند در دایره های جداگانه ای به اطراف می پریدند و در حالی که شانه های یکدیگر را گرفته بودند یکی از آنها می خواند "حیدر، حیدر، حسن، حسین" و دیگران با او این کلمات را دم می گرفتند. با این مراسم جمعیت دوباره به شهر می رفتند.

تارونیه از دیگر جهانگردانی است که در روز عاشورای ۱۰۷۸ هجری قمری در میدان نقش جهان اصفهان حضور داشته و این مراسم را اینگونه توصیف کرده است:

دوازده دسته از دوازده محله اصفهان با علم و کتل و عماری و ساز و برگ های مخصوص عزاداری به میدان نقش جهان آمدند. هر دسته یک عماری داشت که هشت تا ده نفر آن را حمل می کردند. چوب عماری به انواع گل و بوته نقاشی شده در هر عماری تابوتی گذارده، روی آن را با پارچه زری پوشانده بودند. در جلوی هر دسته یک یدک (کتل: اسب جنیب) را می کشیدند و کتل ها را با زین و یراق آراسته و به آنها تیر و کمان و شمشیر و خنجر آویخته بودند. در یک صد گامی جایگاه شاه، یدک کشان اسبها را به تاخت وامی داشتند و دسته با عماری دنبال آنها می دویدند. در واقع این اسب ها مظهر همان اسبانی بودند که شهیدان بر آنها سوار شده بودند و به جنگ می رفتند.

از دوران صفویه که بگذریم، اسنادی از نخل گردانی در دوران زندیه و قاجاریه نیز در دست است چرا که در این دوران سیاحان بی شماری به ایران سفر کرده و از شهرهای آن بازدید داشته اند. ویلیام فرانکلین، خاورشناس و افسر ارتش انگلیس، در اواخر دوره زندیه از کلکته به ایران آمده و از آیین سوگواری مردم در ماه محرم در شیراز چنین گزارشی ارائه کرده است:

در روز عاشورا تابوت های شهدا را که با خون آغشته بود، می آوردند. روی تابوت ها، شمشیرها و عمامه های شهیدان را که با پَرهای حواصل تزیین شده بود، گذاشته بودند که پس از اتمام مراسم، این تابوت ها را با تشریفات خاص به خاک می سپردند.

جالب است بدانید که رسم به خاک سپردن تابوت تمثیلی شهیدان یا درآب انداختن آنها در میان شیعیان هند و هندیان امری معمول و مرسوم بوده و هنوز هم رواج دارد. البته فرانکلین تنها سیاحی است که چنین چیزی در ایران دیده و گمان می رود که این گزارش را تحت تاثیر فرهنگ هندوی نوشته باشد.

جیمز موریه در سفرهایش به ایران دوبار مراسم عزاداری عاشورا را از نزدیک دیده و در سفرنامه اش به توصیف آن پرداخته است. وی که برای نخستین بار در زمان فتحعلی شاه قدم به خاک ایران گذاشته پس از ذکر و وصف چگونگی مراسم عاشورا به یک محمل شبیه تابوت یا ضریح مزین به گوهر و سنگ های گرانبها که به احتمال زیاد تمثیلی از ضریح امام حسین (ع) بوده، اشاره کرده و می نویسد:

هشت تن مرد این ضریح را که اطرافش با شالهای کشمیری پوشیده شده بود روی شانه هایشان در دسته های عزای روز عاشورا حمل می کردند. بر نوک سرضریح دستاری قرار داشت که مظهر عمامه پیغمبر و احتمالاً عمامه امام حسین (ع) بود.

از دیگر سیاحان این دوره، می توان به هاینریش بروگش آلمانی اشاره کرد که در زمان ناصرالدین شاه از مراسم عزاداری در میان باغ کاخ و نزدیک اتاقی که شاه در آن به تماشای تعزیه می پرداخت بازدید داشته و چنین توصیفی را از این مراسم ارائه کرده است:

مهمانان درون چادر بزرگی نشسته بودند و مراسم را تماشا می کردند. درآغاز مردان قوی هیكلی علامات و علم هایی را به میدان می آوردند. بعد از این هشت نفر وارد میدان شدند که یک چارچوبی را بر دوش حمل می کردند و روی این چارچوب چیزی شبیه قبر درست کرده بودند و به ما توضیح که سمبل قبر پیغمبر اکرم اسلام است. روی قبر چندین طاق شال کشمیر کشیده بودند و چند شمع کافوری نیز روی آن دریک شمعدانی می سوخت. در دوطرف این قبر نیز دو نفر دیگر با علم و کتل حرکت می کردند.

به هر حال جهانگردانی که از شهرهای مختلف ایران بازدید داشته اند، از نخل گردانی سخن گفته و آن را سنتی مذهبی در ایران دانسته اند. آنچه مهم است چگونگی ورود این رسم به مراسم عزاداری است که به عقیده ی کارشناسان، پیشینه ی آن به دوره های پیش از صفویه می رسد اما برخی نیز رسم نخل بندی و نخل گردانی را از بدعت های صفویان در ایران می دانند.

نکته جالب توجه در آیین نخل بندی و نخل گردانی این است که در این رسم نوعی تقسیم کار، نقش، وظیفه و حقوق اجتماعی برای خاندان قدیمی محله های شهر و روستا وجود داشته و مردم هم بر طبق سنت های پدران و اجداد خود وظایف مربوط به نخل بندی و نخل گردانی را در هر محل مختص خانواده های مشخصی می دانستند.

عکس ثبت شده توسط سون هدین در سال ۱۹۰۶ میلادی در طیس

آداب برگزاری مراسم نخل گردانی

نخل گردانی هم مانند هر مراسم دیگری آداب خاص خود را دارد و برای برگزار شدن آن مقدماتی لازم است. آداب این مراسم دو مرحله دارد که عبارتند از:

پیش از مراسم آراستن نخل

پیش از آن که روز مراسم نخل گردانی فرا برسد، باید نخل آماده شود و تزیین گردد. به آماده‌سازی و آرایش نخل عزا، نخل‌آرایی، نخل‌بندی یا نخل بستن می‌گویند که کاری زمان بر است و باید با دقت بسیاری صورت گیرد.

در نخستین دهه محرم و بیشتر دو تا سه روز مانده به تاسوعا، نخل بستن را آغاز می‌کنند و بسته به کوچک یا بزرگ بودن آن، میزان تزیینات و نوع و شکل آرایش نخل، یک تا چند روز بر روی آن کار می‌کنند. به عنوان مثال نخل‌های بزرگ در مدت چند روز و معمولاً از پنجم تا نهم محرم آماده می‌شوند.

بستن نخل با پوشاندن همه سطح آن با پارچه‌های سیاه و سبز و شال و ترمه آغاز می‌شود و روی این پوشش به خصوص در دو سمت پیشانی و عقب با شاخه‌های گل، شمشاد، آینه و زیور آلات گوناگون تزیین می‌گردد. پس از این تزیینات بسته به رسم و رسوم محلات خاص و شکل و شمایل نخل زیورهایی همچون شمشیر، خنجر، دشنه، سپر و کلاه‌خود، چند فانوس، چراغ لاله یا شمع بزرگ، چند پرچم کوچک، چهل بسم‌الله و چند شمایل از امامان و ... نیز به نخل اضافه می‌گردد.

گاهی روی نخل یک دستار سبز و شال کمر و ردایی دیده می‌شود که به نشانه لباس امام بر روی آن گذاشته شده است. زنگی نیز از سقف نخل آویزان می‌شود که هنگام حمل نخل به صدا در می‌آید و نخل‌کشان یا حمل‌کنندگان به همراه عزاداران صلوات می‌فرستند.

کسی که کار نخل بستن را بر عهده می‌گیرد باید در این زمینه کار آزموده و ماهر باشد و اصطلاحاً به او نخل‌بند، نخل‌پیوند، نخل‌آرا، بابا، بابای نخل یا نخلی گفته می‌شود. وی در آخر مراسم، تمام زیورآلات و تزیینات نخل را در صندوقچه یا بقچه‌ای می‌ریزد

و تا سال آینده آنها را نزد خود نگه می‌دارد. در بسیاری از روستاها حق بابای نخل بودن و نگهداری از تزیینات آن فقط به یک خانواده خاص داده می‌شود.

پس از آنکه کار آذین‌بندی و سیاه‌پوش کردن نخل در شب عاشورا به پایان رسید، نخل‌های بزرگ را برای آزمایش و تغییر وضعیت، جابه‌جا می‌کنند تا مطمئن شوند که در روز عاشورا، مشکلی پیش نمی‌آید.

نخل‌گردانی یا نخل برداری گفته می‌شود و در برخی مناطق این کار روز بعد از عاشورا یعنی یازدهم محرم صورت می‌گیرد .

نخل در حسینیه‌ها و تکایا، میادین مهم شهر و روستا و کوچه‌ها و خیابان‌ها حمل می‌گردد. در داخل حسینیه‌ها و میادین، نخل، چند بار با فاصله زمانی متفاوت برداشته شده و در هر بار، یک تا سه بار (به این نیت که پیکر بی‌جان امام سه روز در صحرای کربلا قرار داشت) در طول و عرض یا گرداگرد حسینیه و میدان گردانده می‌شود. در برخی حسینیه‌ها یک سازه‌ی شش ضلعی به نیت حرم شش گوشه امام حسین (ع) در وسط حسینیه ساخته شده که به نام کُلک معروف است و نخل به دور آن طواف می‌کند. گفته می‌شود که در قدیم به جهت تبرک چهارده معصوم، نخل را چهارده مرتبه می‌گردانده‌اند.

در خارج از این دو مکان نخل به همراه دسته‌های سینه زنی و زنجیر زنی در محلات به حرکت در می‌آید و گاهی به زیارتگاه یا امامزاده محله و یا به محل مجلس عزاداری و روضه‌خوانی و یا به درِ خانه روحانی و مجتهد بزرگ محلی برده می‌شود. در غروب عاشورا و پس از انجام آیین شام غریبان، نیز نخل به جایگاه خود در حسینیه یا میدان باز می‌گردد.

افرادی که می‌خواهند نخل را بلند کنند، مقداری پنبه، پشم، کاه، پارچه و یا هر جسم نرم دیگری را داخل دستمال‌های بزرگ می‌پیچند تا اصطلاحاً بالشتکی درست شود. آنها بالشتک را به سر یکی از کتف‌های خود می‌بندند تا با قرار گرفتن در زیر سنگینی نخل، آسیبی متوجه آنان نشود و بتوانند وزن آن را بهتر تحمل نمایند. متقاضیان بلند کردن نخل افرادی پابرنه هستند که به آنها نخل کش می‌گویند. آنها دسته‌های چهار طرف نخل را می‌گیرند و دستگیره‌ها را روی بالشتک‌های پارچه‌ای که بر سر شانه‌هایشان است، قرار می‌دهند و با ذکر «یا حسین، یا حسین» و به دستور شخصی باتجربه و سالمند که عموماً از سادات می‌باشد، آن را بلند می‌کنند. سپس پایه‌های زیر نخل برداشته می‌شود و نخل کشان به راه می‌افتند. نخل کشان باید مسافت تعیین شده‌ای را پیموده و دوباره به جایگاه اولیه‌ی نخل باز گردند .

تعداد نخل کشان بستگی به بزرگی و سنگین نخل دارد و برخی نخل ها آنقدر بزرگ و سنگین هستند که دهها مرد قوی هیکل هم به سختی می توانند آن را حمل نمایند. نخل ها به علت داشتن تزیینات، بسیار سنگین می شوند و گاه وزن برخی از آنها همچون نخل میدان امیرچخماق یزد و یا نخل تفت به چندین تُن می رسد و تا صد مرد تنومند برای بلند کردنشان نیاز است.

در مناطق مختلف، آداب خاصی برای برداشتن نخل وجود دارد که از قدیم الایام رعایت می شوند. مثلا در برخی نقاط، برداشتن هر پایه ی نخل به عهده ی صنف، طایفه یا اهل محل خاصی است و معمولا این حق موروثی می باشد. به عنوان نمونه در گذشته در نصرآباد پیشکوه یزد، هر پایه مخصوص صنف های نجار، آهنگر، قصاب، دباغ، سراج، میرآب و مانند آن بوده است و امروزه این رسم تا حدودی در این محله، میبد، تفت و برخی نقاط دیگر هنوز هم رعایت می گردد.

در برخی مناطق به هنگام به حرکت در آمدن نخل، یک مرد روی چوب بست جبهه جلوی آن می نشیند تا نخل کشان را راهنمایی کند. گاهی نیز فردی چند قدم جلوتر از نخل حرکت می کند تا مسیر تعیین شده و مرسوم را به نخل کشان نشان دهد و حرکت آنها را تنظیم و هدایت کند. به این فرد اصطلاحا ناظم یا راهنمای نخل گفته می شود. او در گذرگاه های ویژه به نخل کشان فرمان ایست می دهد تا نوحه خوانی و روضه خوانی صورت گرفته و نخل کش ها نیز استراحت کرده و یا احتمالا تعویض شوند.

در بعضی نقاط نیز یک یا دو نفر سیاه پوش در دو جبهه جلو و عقب نخل می نشینند و در تمام مسیر حرکت نخل، با قرآن خوانی، چاوشی خوانی و زدن سنج شور و حال خاصی به مراسم می دهند. در شهرها نیز سنج زنان همراه با علم کشان و پرچم داران در جلوی نخل حرکت می کنند و عبور نخل را به همه خبر می دهند.

بر طبق رسوم خاص در برخی مناطق، شخص راهبر و فرماندهی نخل، با آویختن شال عزا به گردن، از دیگران متمایز می شود و با حرکات دست، نخل کشان را در جابه جایی نخل، هدایت می نماید. یک یا دو نفر نیز به نوک یا راس نخل می روند و در زمان حرکت یکی از آنها با گفتن اذان و دیگری با خواندن اشعار حماسی یا ابیاتی از دوازده بند مشهور محتشم کاشانی، مجلس را غرق در فضایی روحانی می کند.

در هر دور رفت و برگشت نخل، تعدادی شتر، گاو و گوسفند قربانی می شود و در پایان مراسم یا بین نیازمندان تقسیم می گردند و یا در پخت آش گندم از آنها استفاده می شود. به هنگام ایستادن نخل و یا پیش از حرکت آن پخش نقل و مواردی شبیه به آن در میان مردم مرسوم است و نوعی نذر به شمار می رود.

مراسم های جالب دیگری نیز در برخی نقاط وجود دارد به عنوان مثال در گذشته مردم بدون اذن و فرمان خان حاکم حق برداشتن نخل را نداشته اند. امروزه نیز به دلی باورهای مذهبی و اسلامی مردم، علما و روحانیون شهر و اهل علم و امام جمعه اذن انجام این کار را در روز عاشورا می دهند.

در برخی مناطق مانند طبس، علاوه بر مردم و دسته جات سینه زنی و زنجیر زنی، دو گروه دیگر نیز در مراسم نخل گردانی نقش عمده دارند:

گروه اول سادات می باشند که اسب سیاهی را به عنوان نماد ذوالجناح (اسب امام حسین (ع)) در میان خود می گیرند و پیشاپیش عزاداران حرکت می کنند. گروه دوم کفن پوشانی همراه با اسب سفید می باشند که پشت سر سادات مسیر خود را ادامه می دهند.

در قدیم الایام و در سال های دور، قمه زنی نیز در مراسم نخل گردانی مرسوم بوده اما به دلیل منع قانونی و شرعی از میزان آن کاسته شده و امروزه تنها عده ی کمی آن هم در خفا، مبادرت به انجام این کار می کنند.

باورهای مردم در مورد نخل

در کنار همه ی آدابی که در این مراسم وجود دارد، باورهایی نیز در میان مردم رواج پیدا کرده که معمولاً دارای ریشه دینی و سندیت عقیدتی نیستند و صرفاً بر اساس اعتقادات عمومی مردم شکل گرفته اند و به نوعی از تجربیات حسی آنان نشئت می گیرند. برخی از این باورها عبارتند از:

عبور زنان نازا از زیر نخل باعث فرزندآوری آنان می شود.

عبور دادن کودک بیمار از بالای نخل، شفای او را در پی دارد. برخورد نخل به دیوار خانه به هنگام عبور از کنار آن، نشان دهنده ی وقوع اتفاق ناگوار و ناراحت کننده‌ای در آن خانه است و صاحب خانه برای رفع آن گوسفندی را قربانی می‌کند.

زنان برای آنکه به حاجت خود برسند در شب های تاسوعا و عاشورا تا صبح در کنار نخل چراغ نفتی یا شمع روشن می‌نمایند .

نذورات مردم در نخل گردانی

بسیاری از مردم در نقاط مختلف نذوراتی را برای نخل در نظر می‌گیرند که رایج ترین آنها عبارتند از:

انواع پارچه های نفیس و قیمتی و ابریشمی قدیمی که برای پوشاندن نخل به کار می‌روند و پیش از شروع مراسم نخل گردانی، به بابای نخل تحویل داده می‌شوند.

انواع زیورآلات نقره ای برای دوختن به جلوی نخل و آویزان شدن از آن که زینتی خاص به نخل می‌دهند.

اهدای قبای دامادی پسر جوانی که فوت کرده است.

گاهی زنی که صاحب فرزند نمی‌شود، لباس عروس خود را به عنوان نذر نخل در نظر می‌گیرد.

انواع میوه‌های فصل، انواع حلوها و شربت‌های مختلف، نان، قند، غذا و ... که بین عزاداران توزیع می‌شوند.

برخی قند را در پای نخل حل کرده و سپس آن را به صورت شربت بین جمعیت عزادار پخش می‌نمایند.

عده‌ای کله قندها یا نان را به فردی که سوار بر نخل است، می‌دهند تا با آن از عزاداران پذیرایی کند. تعدادی نیز آن را به

بابای نخل و دیگر افراد محتاج می‌دهند.

آش گندم یا آش حسینی طعم متفاوت نخل گردانی در یزد

یکی از مهم ترین نذری هایی که در روز عاشورا می توان عطر و بویش را از هر کوچه و خیابانی در یزد استشمام کرد، آش گندم یا آش حسینی است که در ظهر عاشورا، از گوشت های شتر، گوسفند یا گاوی که پای نخل و هیئت ها قربانی می شود، تهیه می گردد .

این آش به صورت کاملاً سنتی و بر روی هیزم پخته می شود و با مراسم خاص خود، حال و هوای عجیبی را در شهر به راه می اندازد. از چند روز قبل از طبخ آش، اجاق ها برپا می شوند تا همه در جریان پخت آش قرار گیرند و خودشان را برای کمک آماده کنند. در روز مراسم، همه به تکاپو می افتند تا به بهترین شکل از عزاداران پذیرایی نمایند و آشی خوشمزه را به سوگواران حسینی تقدیم کنند. در دستور اولیه ی آش، گوشت وجود ندارد اما امروزه به هنگام پختن آش، گوشت قرمز ریش ریش شده را به آن اضافه می کنند.

زمان و محل برگزاری مراسم نخل گردانی در ایران

نخل گردانی مراسمی است که در بسیاری از شهرهای ایران به سبک و سیاق خاصی اجرا می شود اما در حوزه کویری کشورمان تقریباً همه ی شهرها و آبادی ها این مراسم را با شکوهی خاص برپا می دارند. از جنوب خراسان گرفته تا سمنان، دامغان، خمین، برخی نواحی قم، کاشان، اردستان، ابیان، خور و بیابانک، یزد، زواره، نایین و ... همه و همه نخل های جالب توجهی دارند.

در برخی نقاط این کار در روز تاسوعا انجام می شود و بعضی دیگر از شهرها ساعات مختلفی از روز عاشورا را برای نخل گردانی انتخاب می کنند اما در این میان مناطقی نیز در روز یازدهم محرم این مراسم را برپا می دارند.

زمان و محل مراسم نخل گردانی در یزد

در میان مناطق مختلف ایران و حتی جهان، یزد در زمینه نخل گردانی شهرت خاصی دارد. مردم یزد، به مراسم نخل برداری بسیار معتقدند و برای نخل و مراسم آن احترام خاصی قائلند. یزدی ها در قدیم دو نخل بسیار بزرگ داشتند که یکی از آنها در میدان امیرچخماق و دیگری در میدان مجاهدین قرار داشت و از قدیم الایام مردم را به هنگام عاشورا به این دو مکان می کشاندند. امروزه این مراسم در جای جای این شهر برگزار می شود اما در میدان امیرچخماق با شکوه خاصی همراه است چرا که این میدان مکانی تاریخی و مذهبی در شهر است و بزرگترین نخل ایران را در خود دارد. به جز نخل امیرچخماق، نخل های دیگری نیز وجود دارند که از شهرت خاصی در استان یزد برخوردار می باشند. یکی از این نخل ها در میدان بعثت قرار گرفته و دیگری متعلق به حسینیه شاه ولی در شهر تفت می باشد که حدود ۱۱ متر ارتفاع دارد.

نخل بندی در یزد از پنجم ماه محرم آغاز شده و تا شب قبل از عاشورا ادامه می یابد. پیش تر مراسم نخل گردانی در اکثر نقاط استان یزد بعد از نماز ظهر عاشورا و در واقع در عصر عاشورا انجام می شد چرا که این مراسم به نوعی تشییع نمادین پیکر مبارک امام حسین (ع) است و باید بعد از زمان شهادت ایشان برگزار گردد اما امروزه با توجه به عادت یا قرارداد عرفی که میان هیئت عزادار وجود دارد، ساعت معینی از روز برای اجرای این آیین انتخاب می شود. به عنوان مثال در محله کوچه بیوک یزد در صبح عاشورا، در خیرآباد در یک ساعت به ظهر عاشورا، در اشکذر در عصر عاشورا و در سایر اماکن نیز کمابیش در همین ساعات، مراسم آغاز می شود.

نخل گردانی در سایر نقاط جهان

برگزاری مراسم نخل گردانی فقط به ایران ختم نمی شود و اجرای آن به شیوه های خاص، در میان مسلمانان دیگر کشورها نیز رواج دارد. به عنوان مثال در کشور عراق، شهر نجف، هر ساله این مراسم را در ۲۱ رمضان، روز سالگرد شهادت حضرت علی (ع)، برگزار می کنند. مسلمانان اندونزی و به ویژه ساکنان جزیره سوماترا، براساس سنت های قدیمی عزاداری، مراسم سوگواری امام حسین (ع) را با شور خاصی برگزار می کنند و در روز دهم ماه محرم یک تابوت تمثیلی از امام حسین (ع) را در شهر می گردانند.

در کشورهایی همچون جزایر کارائیب، پاکستان و هندوستان این مراسم به شکل تعزیره برگزار می شود. تعزیره چیزی شبیه به نخل کشور ما می باشد که آن را به زیباترین شکل زینت داده و در شهرها می گردانند. مردم نیز به دنبال تعزیره به راه می افتند و به عزاداری می پردازند. در نهایت در ظهر عاشورا این تعزیرها به دریا و رودخانه انداخته می شوند و اعتقاد بر این است که زمانی که آنها بر اثر برخورد با آب متلاشی شوند، روح امام حسین (ع) نیز به آسمان صعود می کند.

جالب است بدانید که مسیحیان نیز این مراسم را به شکل های گوناگون برگزار می کرده اند. آنها از دیرباز، یکشنبه پیش از عید فصح در هر سال را به عنوان یکشنبه نخل می شناسند و مراسم نخل گردانی را در آن برگزار می کنند. این مراسم در میان مسیحیان، به یاد ورود پیروزمندانه ی حضرت مسیح و جمعی از پیروانش به بیت المقدس برپا می شده است.

بین مسیحیان سوریه این مراسم به صورت آیین زیتون گردانی رواج دارد و آنها یک درخت بزرگ زیتون را به کلیسا برده و با آداب خاصی آن را در همانجا می گذارند. سپس هر کس پسر بچه ی خود را روی درخت متبرک نشانده و او را با شادی و شور دور کلیسا می گرداند. در آخر، مردم برای تبرک و شگون، شاخه هایی از این درخت را جدا کرده و به خانه می برند .

به گزارش ایرنا، استان دارالعباده یزد که به حسینه ایران نیز شهرت دارد در ماه محرم دارای آیین های ویژه برای عزاداری شهادت اباعبدالله الحسین (ع) و یاران باوفایش است؛ آیین هایی که علاوه بر حضور مردم از سراسر کشور، پای گردشگران خارجی را نیز در ماه محرم به حسینه های دارالعباده ایران باز کرده تا شاهد عزاداری منحصر به فرد یزدی ها باشند.

برخی از آیین های سوگ ماه محرم استان یزد به ثبت در فهرست میراث ناملموس کشور رسیده، تا کنون ۲۱ آیین مذهبی ویژه ماه محرم استان یزد گواهی منحصر به فرد بودن و ثبت در فهرست میراث ناملموس را دریافت کرده است. امروز پیام رسای آزادی و آزادیخواهی امام حسین علیه السلام به بلندترین آوا در قالب آیین های عاشورایی در عالم طنین انداز شده و فریاد یاری طلبی آن امام همام را عاشقانش با جلوه های مختلف سوگواری و زنده نگاه داشتن پیام عاشورا لبیک سر می دهند: لبیک یا حسین' در استان دارالعباده یزد آیین های متنوعی در ماه محرم در مناطق مختلف این استان اجرا می شود که از این آیین ها ۲۱ مورد آن در فهرست میراث ناملموس به ثبت رسیده که در این گزارش برخی از مهمترین آیین های سوگواره محرم در حسینه ایران معرفی شده است.

پیشواز محرم

پیشواز محرم از جمله آیین های است که هر ساله از اواخر ماه ذی الحجه تا اول ماه محرم با شکوه خاصی در شهر تاریخی ندوشن از توابع شهرستان میبد برگزار می شود و نمایانگر عشق مردم این دیار نسبت به امام حسین (ع) است. این آیین به طور کلی به مدت ۱۲ روز از عید غدیر تا اول ماه محرم انجام می شود و شامل عشاء بچه ها، پرسه جوانان (علی اکبر)، غره محرم و بُته کَلک است.

آیین عشاء بچه ها از بعدازظهر عید غدیر با مرکزیت مسجدهای محله برگزار می شود که در آن کودکان با خواندن اشعاری نذورات مردم را جمع آوری می کنند. در پایان ماه ذی الحجه همین آیین با عنوان پرسه زنی توسط جوانان برگزار می شود.

غروب روز قبل از محرم نیز مداحان و تعزیه خوانان حسینه سفلی برفراز برجی که در کنار حسینه قرار دارد با خواندن اشعاری معروف به غُرّه محرم با مطلع الصلاة:

ای عالم موسم ناله و شور و شین است

غره ماه محرم، کوس شاهی به نام حسین است

به عزاداری می پردازند.

آیین پیشواز محرم در ندوشن ۲۲ آذر ۱۳۹۱ با شماره ۷۰۰ در فهرست میراث ناملموس کشور به ثبت رسیده است.

نخل برداری، آیینی با سه شماره ثبتی

آیین نخل برداری یا نخل گردانی از جمله آیین های عزاداری در استان یزد است که در نقاط مختلف استان و متأثر از شرایط فرهنگی و اقلیمی خاص آن مناطق با مفهوم تشییع پیکر مقدس سید الشهدا(ع) در روز عاشورا اجرا می شود.

نخل برداری، یکی از آیین های مهم سنتی مردم استان یزد در عزاداری ائمه اطهار(ع) است که با حضور پرشور مردم و جوانان در نقاط مختلف شهری و روستایی برگزار می شود.

نخل نزد مردم استان یزد نمادی از تابوت سیدالشهداء است و مردم در مناطق مختلف در روزهای عاشورا و شهادت حضرت علی(ع) آیین نخل برداری را برگزار نموده و به عزاداری می پردازند.

نخل وسیله چوبی است که دو طرف آن به صورت مشبک از چوب ساخته شده و به وسیله چوب های دیگر به هم مرتبط و بر روی چهار تیر چوبی قرار دارد.

پس از آماده شدن نخل، توسط هیات های مذهبی یکی از این هیات ها وارد حسینیه شده و در حالیکه اعضای هیات می دوند و با صدای بلند 'حسین حسین' می گویند به زیر نخل رفته و به اتفاق دیگر عزاداران که از قبل در زیر نخل بودند با فریاد 'یا علی' نخل را از جا بلند می کنند.

در این زمان، عزاداران، نخل را سه یا پنج مرتبه دور حسینیه می گردانند و همزمان صدای طبل، سنج و شیپور در فضای حسینیه طنین انداز می شود.

مردم سوگوار و اعضای هیات های مذهبی پس از آنکه نخل را به دور حسینیه گردانند آن را در جای اولیه خود قرار داده، به سر و سینه می زنند و فریاد 'حسین حسین' سر می دهند.

آیین نخل برداری ۲۵ خرداد ۱۳۹۰ با شماره ۲۴۹ به نام استان یزد و چهارم بهمن ۱۳۹۱ با شماره های ۱۰۴۴ و ۱۰۴۸ به ترتیب برای شهرهای ندوشن و مهرجرد میبد در فهرست میراث ناملموس کشور ثبت شده است.

موسیقی محرم در ابرکوه

باتوجه به عشق و علاقه وافر مردم شهرستان ابرکوه به خاندان عصمت و طهارت به خصوص امام حسین (ع) و یاران باوفایش آیین عزاداری هر سال بارونق در این شهرستان برگزار می شود که باعث حفظ و حراست این آیین ها می شود. صبح عاشورا در حسینیه درب قلعه؛ مردم منتظر شهر که منتظر حرکت کاروان پیشرو عزاداری ابرکوه هستند، اجتماعی عظیم را از قبل از ساعت شش صبح تشکیل داده اند و هر لحظه به انبوه جمعیت اضافه می شود.

برخی از افراد ظرف های گل و کاه در دست دارند و سرهای عزاداران را به نشانه ماتم با آنها رنگین می کنند.

ابزار و لوازم عزاداری شامل طبل و شیپور و علم همچنین شاخ نفیر (سازی است بادی از جنس شاخ) برای باخبرکردن اهالی محله ها به صدا درمی آید که جلوه ای خاص به آیین سوگواری روز عاشورا در ابرکوه می دهد. موسیقی محرم در ابرکوه، ۲۲ آذر ۱۳۹۱ با شماره ۶۹۹ در میراث ناملموس کشور به ثبت رسیده است.

عزاداری دهه اول محرم حسینه امام (شاه ولی) تفت

عزاداری سالار شهیدان در دهه اول محرم که طبق دستورالعمل موقوفات موجود در حسینه امام (شاه ولی) شهرستان تفت برگزار می شود، ۳۰ فروردین ۱۳۸۸ با شماره ۳۱ در فهرست میراث ناملموس کشور به ثبت رسیده است.

چاووشی، روضه خوانی، تعزیه، عزاداری هیات های محلات و نخل برداری از برنامه هایی است که در این مدت در تفت انجام می شود.

آیین نخل گردانی اغلب در حسینه ها برگزار می شود گاهی نیز امکان دارد نخل را در کوچه پس کوچه ها به حرکت درآورند و یا برای زیارت به امامزاده ببرند گاهی هم برای زیارت اهل قبور و اینکه درگذشتگانشان نیز از این عزاداری به فیض برسند نخل را تاگورستان برده برای اموات فاتحه می خوانند و سپس نخل را به حسینه بر می گردانند.

در دوره صفویه با رواج مذهب شیعه در ایران استفاده از نخل و نخل گردانی از شیوه های رایج عزاداری حضرت امام حسین (ع) در ماه محرم به خصوص روز عاشورا بوده است.

آیین نخل گردانی تفت که در بعد از ظهر عاشورا با حضور یکپارچه عزاداران حسینی در حسینه امام (شاه ولی) شهر تفت برگزار می شود، از آیین های باشکوه عزاداری در استان یزد است.

شاه حسن، شاه حسین میبد

در آیین شاه حسن، شاه حسین شهرستان میبد که در دهه اول ایام محرم برگزار می شود، سادات حضور فعال و اولویت ویژه ای دارند.

این آیین در گذشته در محدوده محلات بالا و پایین و به صورت محدود برگزار می شده و در قرن های اخیر اهالی محله بشنیغان نیز به این آیین پیوسته اند. اکنون چند سالی است که با پدیدآمدن محله های جدید، تغییرهایی در این آیین رخ داده که با مشارکت سایر اهالی شهر برگزار می شود.

آیین شاه حسن، شاه حسین همزمان از محلات مختلف آغاز و همه در میدان یا حسینه سیدقنبر به هم می پیوندند. هیات قدیمی میبد معروف به هیات شاه حسن، شاه حسین از قدمت و اصالت بالایی برخوردار است و هنوز به همان سبک سنتی این مراسم اجرا می شود به نحوی که دو روز مانده به آغاز ماه محرم، جمع کثیری از زنان محله میبد بالا و محله پایین و دیگر محلات با

همکاری تعدادی از مردان اقدام به آب و جاروی کوچه های مسیر این مراسم از مهدیه میبد (دروازه جنوبی) تا امامزاده سید صدرالدین قنبر (دروازه شمالی) می کنند.

هر چند اجرای این مراسم هنوز نیز هر ساله در دهه اول محرم برپا می شود، ولیکن با پیر شدن افراد مسن و فوت آنها برخی جزئیات آن از حافظه تاریخی مردم در حال فراموشی است که بر همین اساس لازم به نظر می رسد که این آیین مذهبی به ثبت برسد.

مراسم مذکور فقط در دهه اول محرم و در طول این ۱۰ شب اجرا می شود و طبق گفته بزرگان، اشعار شب عاشورا و اشعار هیات شاه حسن، شاه حسین، متعلق به محتشم کاشانی است آیین شاه حسن، شاه حسین میبد ۲۵ شهریور ۱۳۹۴ با شماره ۱۱۰۸ در گروه عادت ها و رسم های اجتماعی، آیین ها و جشن ها به عنوان سنتی ترین آیینی که در دهه اول محرم در هسته تاریخی شهر کهن میبد (محدوده داخل حصار) برگزار می شود، به ثبت رسید.

جغغه زنی در میبد

سنگ زنی یا به گویش محلی جغغه زنی به شیوه ای هنرمندانه با ریتم و اشعاری خاص در شب های ماه محرم در برخی از حسینیه های شهیدیه (شورک) و روستای رکن آباد شهرستان میبد، بعد از مراسم نوحه خوانی و زنجیرزنی اجرا می شود. این آیین ششم دی ۱۳۹۰ به شماره ۴۲۳ در فهرست آثار ملی ناملموس کشور به ثبت رسیده است.

در این آیین سنتی یک نفر اشعاری را با مضامین حماسه کربلا می خواند و عده ای روی زمین می نشینند و ذکرهای بیان شده توسط ذاکر را تکرار می کنند و دسته دیگر هم که به صورت حلقه ای در کنار هم قرار می گیرند با دو چوب صاف و صیقلی با ریتم کند و سپس تند چوب ها را بر هم می زنند که صدایی از بهم ساییدن این چوب ها شنیده می شود که به نقلی یادآور صحنه های کربلا است.

محمد کارگر شورکی در کتاب فرهنگ نامه شورک درباره آیین جغغه زنی نوشته است: این مراسم از سال های دور در شهیدیه برگزاری می شده و در روزگاران پیشین اشعار این مراسم توسط حاج محمد ملاقاسم خوانده شده که در این هنر تبحر خاصی داشته است.

دسته جغغه زن (سنگ زن)، تکه چوب هایی را به هم می زنند و همراه با عوض شدن اشعار، طریقه زدن دو تکه چوب به یکدیگر هم عوض می شود (تک ضرب، سه ضرب و چهار ضرب) در حسینیه های شهیدیه میبد این آیین را اجرا می کنند.

یارون

آیین یارون عزا یا دسته بدین صورت است که تعدادی از مردان عزادار (که اکثر کسانی که در حسینیه حضور دارند را در بر می گیرد) به صورت دایره در کنار هم می ایستند و در حالی که به آرامی دور می زنند، در دو گروه ترجیع بند محتشم کاشانی را می خوانند.

حمیدرضا قاسمی در کتاب محرم ندوشن در خصوص این آیین آورده است: یک عده که افراد مسن تر در بین آنها بوده و آیین را آغاز می کنند بیت اول بند اول را می خوانند:

یارون عزای کیست که در دشت کربلاست ماتم نشین ملائک و صاحب عزا خداست

بقیه افراد همین بیت را تکرار می کنند. گروه اول بیت دوم را می خوانند:

باز این چه شورش است که بر خلق عالم است باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است

آیین یارون در شهر عقدا ۱۲ اسفند ۱۳۹۴ با شماره ۱۱۷۵ در فهرست آثار ناملموس کشور به ثبت رسیده است.

پامنبری

پامنبری از جمله آیین های مذهبی در استان یزد است که فقط مختص ماه محرم نیست اما باتوجه به برگزاری روضه خوانی های متعدد در ماه محرم تمرکز برگزاری این آیین مذهبی در محرم بیشتر است.

این آیین در شهر عقدا بیش از سایر نقاط استان انجام می شود و ۱۲ اسفند ۱۳۹۴ به شماره ۱۱۷۹ در فهرست آثار ناملموس کشور به ثبت رسید.

آیین پامنبری بدین صورت است که در پایان آیین یارون یا دسته در حسینیه های بالا و پایین، عزاداران وارد حسینیه شده و جمعی از عزاداران، کنار منبر روی زمین دایره وار (به صورت حلقه) نشسته و نیمی از حلقه، مصرع اول بیتها و نیمی دیگر، مصرع دوم بیتها را زمزمه می کنند.

بیت های هر شب مشخص و با بیت های شب های دیگر متفاوت است و در آخر همگی بر قاتلان امام حسین (ع) لعنت می فرستند.

هرچند قدمت این آیین در جایی به صورت مکتوب نیامده است و براساس آنچه کهنسالان و ریش سفیدان عقدا به یاد دارند از زمان روضه خوانی مراسم پامنبری نیز اجرا می شده است.

عشور مسلم

آیین عشور ۱۰ روز پیش از ماه محرم برگزار می شود که فلسفه آن مبنی بر سفر و شهادت حضرت مسلم به کوفه است. این آیین با روشن شدن خیمه هایی در محله های خلوت عقدا برگزار و پس از آن نخستین آیین تعزیه آغاز می شود. آیین عشور مسلم (استقبال از ماه محرم) در عقدا ۲۲ اسفند ۱۳۹۴ با شماره ۱۱۷۴ در فهرست میراث ناملموس کشور ثبت شده است.

تعزیه روستای توت اردکان

اجرای هنر تعزیه یکی از سنت های عزاداری در ترسیم و بازسازی و بیان ابعاد نهضت خونین عاشورا است که در روستای توت از توابع شهرستان اردکان سابقه ای به قدمت دوره حکومت قاجاریه دارد. این آیین ۱۹ اسفند ۱۳۸۸ با شماره ۵۳ در فهرست میراث ناملموس کشور به ثبت رسیده است.

یک محقق و پژوهشگر دینی در این خصوص گفته است: قدمت عزاداری و اجرای تعزیه در روستای توت حتی به پیش از دوره قاجاریه می رسد اما از دوره قاجاریه ثبت شده که اسناد آن نیز موجود است. نادر پیری اردکانی افزوده است: پیش از انقلاب که رضاخان با برگزاری مراسم مذهبی، عزاداری، سخنرانی و تعزیه خوانی به شدت مخالف بود و مجالس عزاداری امام حسین (ع) را به هر شکلی تعطیل می کرد، مردم متدین به این روستا روی آورده و در واقع در خلوت این روستا اجرای آیین های مذهبی را شدت بیشتری بخشیدند.

شده بندی و شده گردانی احمدآباد اردکان

شده برداری رسم و سنتی بسیار کهن بوده که از قدیم الایام در ماه محرم انجام می شده؛ این رسم برای برآوردن حاجت عزاداران و ابراز همدردی با شهدا و اسرای کربلا انجام می گرفته که البته این رسم در معرض فراموشی است و تنها در احمد آباد اردکان همچنان در حال انجام است.

این آیین ۲۵ شهریور ۱۳۹۴ با شماره ۱۱۰۷ در فهرست آثار ناملموس کشور به ثبت رسیده است فلسفه مذهبی اجرای مراسم شده برداری به ۲ دسته کلی تقسیم می شود؛ عده ای از متولیان اجرای این آیین معتقدند پارچه های آویزان به شده نمادی از لباس و البسه به یغما رفته یاران امام حسین (ع) در صحرای کربلا، توسط سپاهیان یزید است.

عده ای دیگر معتقدند که پارچه های آویزان نمادی از رخت دامادی علی اکبر فرزند امام حسین (ع) است که در رخت دامادی ایشان را به شهادت رساندند.

باتوجه به اینکه مراسم شده برداری احمدآباد زمینهای کشاورزی وقفی دارد مستاجر این زمین موظف است همه تدارکات بستن شده امام حسین (ع) را در روز ششم محرم مهیا کند تا زنان محل بتوانند در آن خانه آیین بستن شده را به پایان برسانند و روز هفتم محرم با پختن آش امام حسین یا شربت از عزاداران امام حسین در خانه اش پذیرایی کنند.

احتمالا این آیین جزو یکی از آیینهای مذهبی بوده که ریشه ایرانی داشته و پس از اسلام رنگ و لعاب اسلامی، به خود گرفته است.

این آیین از دیرباز در بخشهایی از بلوک میبد به خصوص بفرویه، ده آباد و روستای قدیم احمد آباد از توابع اردکان برگزار می شد. برگزاری این آیین در بلوک میبد به کلی منسوخ شده اما در ۲ محله بالا، وسط (پایین سابق) احمد آباد که از دیرباز، هر سال این آیین برگزار می شده است تنها محله وسط (پایین قدیم) احمد آباد، هنوز تا به امروز اجرای این آیین برپا است.

شب فاتحه در عقدا

شب فاتحه از جمله رسم های مختص شهر عقداست و در هیچ کجای استان به این شکل دیده نمی شود و باتوجه به اینکه برای طلبیدن آرزوش روح رفتگان آن شهر و به طور کلی همه مسلمانان شیعه علی (ع) است هر ساله برگزار می شود. این آیین ۲۲ اسفند ۱۳۹۴ با شماره ۱۱۸۰ در فهرست آثار ناملموس کشور به ثبت رسیده است.

هر ساله بافرارسیدن ایام عزاداری و سوگواری حضرت اباعبدالله حسین(ع)، آیینی با عنوان فاتحه خوانی که در اصل فاتحه ۱۲ امام نامیده می شود، در شب اول ماه محرم و سال نوقمری در محل حسینیه بزرگ عقدا برگزار می شود. قدمت برگزاری این آیین و به خصوص فاتحه خوانی دقیق مشخص نیست اما از آیین سنتی و کهن شهر عقدا به شمار می رود که در نوع خود کم نظیر و شاید بی نظیر است و چون در یکی از بندها از تمامی امامان یاد و نام برده می شود به فاتحه دوازده امام مشهور است.

در این شب، همه مردم عقدا و گاهی از نقاط دور و نزدیک در محل حسینیه جمع می شوند و علم های عزا و سیاه رنگ حسین از حسینیه بالا و حسینیه پایین به طرف مرکز تجمع حرکت داده می شود و با احترام به قاری فاتحه، آیین و سال نو و ماه عزاداری آغاز خواهد شد.

جارزدن در عزاداری ماه محرم عقدا

در این آیین، که از جمله سنتی ترین آیین های شهر عقدا در اردکان است، ابتدا فانوس روشنی را به وسیله طنابی به فرازبام حسینیه یا محل روضه خوانی منتقل می کنند تا چراغ راهی برای عموم یا به عبارتی نمادی از روشنی راه امام حسین (ع) باشد.

پیش از شروع روضه خوانی، افرادی در قالب دو گروه، اشعاری رابه صورت چاووشی همخوانی می کنند که بدین صورت به اهل محله و آبادی نوید آغاز مجلس روضه خوانی را می دهند و پس از پایان کار، به عنوان مزد، تعدادی نان بین آنها تقسیم می شود.

آیین جارزنی از قدیمی ترین آیین های سنتی عقدا است که بدون استثنا، پیش از شروع هر مجلس روضه خوانی در حسینیه عقدا و هر مکانی که در آن روضه برپا است، اجرا می شود.

آیین جارزدن در شهرهای دیگر استان با اندکی اختلاف نیز برگزار می شود اما برافروختن فانوس و برافراشتن بالای حسینیه و یا مکانی که روضه خوانی در آنجا انجام می شود، مختص شهر عقدا است. این آیین در عقدا، ۲۲ اسفند ۱۳۹۴ با شماره ۱۱۷۸ در فهرست آثار ناملموس کشور به ثبت رسیده است.

علم بندی طزرجان شهرستان تفت

آیین علم گردانی از روز تاسوعا آغاز می شود و زنان و مردان روستا هرکدام بخشی از علم را می بندند سپس علم گردانان در محله مختلف علم را می گردانند.

گرچه آیین های ماه محرم در اکثر شهرها و نقاط ایران با شکوه خاصی برگزار می شود، اما برخی از فرهنگ های مذهبی خاص یک منطقه گردیده است که مراسم علم گردانی روستای طزرجان یکی از آنهاست.

در روز تاسوعا علم بندگان با جمع آوری پارچه های نذری مردم، محله و علم خانه را آذین می بندند. ریش سفیدان با ندای ذکر و صلوات چوب علم ها را یکی یکی سوهان کشیده و برای مراسم محیا می سازند و با بستن پارچه ها، علم ها به نام مبارزان کربلا به میانه جمع مشتاقان عزیزت داده می شود.

با حرکت دادن علم حضرت حسین (ع) و ابوالفضل عباس (س) همراه با هیات های عزاداری مراسم شور حسینی می گیرد، علم داران در حسینیه روستا جمع شده و همراه با مراسم نخل برداری و دسته جات سینه زنی به عزاداری اما مظلوم می پردازند.

علم گردانی روستای طزرجان ۲۲ آذر ۱۳۹۱ با شماره ۷۰۱ در فهرست آثار ناملموس کشور به ثبت رسیده است. روستای طزرجان شهرستان تفت در جنوب شرقی قله شیرکوه قرار گرفته و یکی از مناطق خوش آب و هوای این شهرستان است که علاوه بر داشتن آثار باستانی و تاریخی، جاذبه های خاص اکوتوریستی نیز دارد.

از استان یزد، جوش زنی یا جوش دور ۲۲ مهر ۱۳۹۴ با شماره ۵۴۴، آتش زدن خیمه های امام حسین (ع) در عقدا ۲۲ اسفند ۱۳۹۴ با شماره ۱۱۷۶، بنی اسد در عقدا ۲۲ اسفند ۱۳۹۴ با شماره ۱۱۷۷ و زنجیرزنی در ابرکوه ۲۲ مهر ۱۳۹۴ با شماره ۱۱۱۳ نیز در فهرست میراث ناملموس کشور ثبت شده است.

روش شناسی تحقیق:

روش تحقیق، در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و از نوع پیمایشی می باشد و از روش جمع آوری داده ها به صورت کتابخانه ای و میدانی استفاده شده است.

در روش کتابخانه ای، اسناد و کتب، مقالات مورد مطالعه قرار گرفت.

در روش میدانی از بین مسافران (۸۰ نفر) برای تکمیل پرسشنامه انتخاب شدند. اطلاعات پرسشنامه ها در نرم افزار SPSS وارد شد و داده ها با آزمونهای آماری میانگین و اسپیرمن تجزیه و تحلیل گردید. بر اساس ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده (۰/۸۹) پرسش نامه ها از پایایی بالایی برخوردار بوده اند.

شایان ذکر است که اغلب گردشگران به صورت خانوادگی و گروهی سفر نموده اند و عمدتاً برای شرکت و حضور در مراسم مذهبی به شهر یزد سفر کرده اند. در زیر خلاصه ای از یافته ها به صورت جدول ارائه شده است.

جدول شماره ۱- مشخصات عمومی گردشگران

درصد	گویه	متغیر	درصد	متغیر	
۱۰	گروهی	نحوه ی مسافرت	۸۵/۰	مرد	جنس
۸۰	خانوادگی		۱۵/۰	زن	
۵	فردی		۹۰	اسلام	دین
۷	فارس	زبان	--	مسیحی	دین
۱۰	کردی		۱۰	زردتشتی	
۷۰	ترکی		--	یهودی	
۱۲	گیلکی		---	سایر ادیان	
---	سایر		۱۰۰	مذهبی	علت مسافرت
		---	کاری		
		---	تفریح		
		---	سایر	مبدا مسافرت	
		۷۵	داخل استان		
		۲۰	خارج استان		
		۱۰	خارج کشور		

منابع: یافته های پژوهش ۱۳۹۴

آزمون فرضیه:

به نظر می رسد آیین ها و مراسم معنوی- مذهبی (تخل گردانی یزد) در رونق گردشگری مذهبی و جذب گردشگر تاثیرگذار بوده است. یعنی رابطه ی معناداری بین آیین ها و مراسم معنوی-مذهبی با جذب گردشگر و رونق گردشگری مذهبی (محرم) دارد.

برای آزمون این فرضیه در بررسی ارتباط بین گردشگری مذهبی، شناخت مراسم و آیین های معنوی-مذهبی از متغیرها و گویه های مختلفی استفاده شد و نتایج به دست آمده از آمار توصیفی بیانگر این مسئله است:

-در بررسی میزان شناخت گردشگران از مراسم مذهبی شهر، این نتیجه به دست آمد که نزدیک به ۶۰ درصد گردشگران از مراسم عزاداری و آیین نخل گردانی یزد آشنایی کامل داشته و حضور آنها در ایام محرم به دلیل برگزاری این آیین ها و مراسم ها در یزد بوده است.

-در بررسی از مهم ترین ویژگی عزاداری شهر یزد و علت ورود و حضور گردشگران در این شهر شور و شوق مردم برای شرکت در مراسم عزاداری و دیدن آیین نخل گردانی و استفاده از ابزارآلات جانبی در مراسم و عزاداری است.

آمار حاصل از این متغیر در جدول شماره ۲ آمده است. در بین این دو متغیر آیین نخل گردانی و استفاده از نخل و ابزارآلات و انبوه جمعیت در عزاداری از مهمترین ویژگی های مراسم عزاداری شهر یزد شناخته شد که همین عامل در جذب گردشگران و ایجاد گردشگری مذهبی تاثیر بسزایی دارد.

جدول شماره ۲- مشخصه ی مراسم عزاداری شهر یزد از دید گردشگران(درصد)

گویه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
استفاده از ابزارآلات و نخل گردانی	۱۰۰	---	---	---	---
انبوه جمعیت	۱۰۰	---	---	---	---
سینه زنی	۷۰	۳۰	---	---	---
حرکت پیاده	۸۰	۲۰	---	---	---

منبع: یافته های پژوهش ۱۳۹۴

در بررسی نحوه ی آشنایی گردشگران با مراسم معنوی- مذهبی شهر یزد و حضور در آن ۲۰ درصد تبلیغات و نمایش رسانه های داخلی و برون مرزی، ۳۰ درصد آشنایی از گذشته به شهر، ۴۴ درصد بازگویی و تعریف آشنایان و دوستان را مهمترین ابزارهای شناخت و حضور در این شهر ذکر نمودند.

درباره ی شناخت مراسم معنوی- مذهبی(نخل گردانی)، ۴۰ درصد میزان آشنایی با مراسم معنوی- مذهبی(نخل گردانی) را زیاد و خیلی زیاد ۲۵ درصد متوسط و ۵ درصد کم ذکر کرده اند.

در مورد دفعات حضور در شهر یزد و شرکت در مراسم نخل گردانی ۵ درصد از گردشگران ۱ تا ۲ بار، ۵۰ درصد ۳ تا ۵ بار، ۱۰ درصد ۵ تا ۸ بار و ۲۵ درصد بیش از ۸ بار حضور در شهر یزد و شرکت در این مراسم را تجربه کرده اند. این امر بیانگر آن است که گردشگران در ماه محرم به خصوص (دهه ی اول) تمایل ب حضور در شهر یزد و تماشای مراسم نخل گردانی را دارند.

در پرسشی دیگر از تمایل گردشگران به حضور دوباره در شهر در سال آتی پرسیده شد که تمام پاسخگویان احتمال حضور در شهر یزد در سال بعد را قطعی دانستند و تمایل خود را برای حضور دوباره در مراسم نخل گردانی شهر یزد اعلام نمودند. دلیل تمایل

به سفر مجدد به شهر و شرکت در مراسم تماشای مراسم نخل گردانی را شور و نشاط حسینی موجود در شهر و حجم انبوه عزاداران و وجود چنین آیین ها و مراسم معنوی- مذهبی (نخل گردانی) که پیشینه ی تاریخی و قدمت طولانی دارد، اشاره نمود.

همچنین گردشگران از حضور در شهر یزد و شرکت در این مراسم و آیین(نخل گردانی) و تماشای آن احساس معنوی مثبتی داشته و خاطره ی ذهنی خوشایندی در ذهن خود تصور کرده اند. از یافته ها می توان چنین استنباط کرد که نوع و شیوه ی مراسم نخل گردانی شهر یزد در ایام محرم منجر به حضور گردشگران زیادی در این شهر شده که موجبات گردشگری مذهبی (محرم) را فراهم می آورد. آمارهای توصیفی حاکی از آن است که مراسم و آیین های معنوی- مذهبی(نخل گردانی) شهر یزد می تواند رونق دهنده ی گردشگری مذهبی محرم بوده و آثار معنوی را در میان گردشگران ایجاد نموده است.

جدول شماره ی ۳- نتایج آماری حاصل از توصیف داده ها

متغیر	گویه	فراوانی درصد	میانگین	انحراف معیار	واریانس
نحوه ی آشنایی با مراسم	رسانه ها	۲۰	۱/۷۵	۰/۶۷۷	۰/۵۱۰
	آشنایان	۳۰			
	دوستان	۴۴			
شناخت از مراسم و آیین معنوی- مذهبی نخل گردانی	زیاد	۴۰	۱/۸۲	۰/۸۰۵	۰/۷۲۴
	متوسط	۲۵			
	کم	۵			
دفعات حضور در مراسم	۱-۲ بار	۵	۰/۱۶۰	۱/۰۰۸	۱/۰۱۶
	۳-۵ بار	۵۰			
	۶-۸ بار	۱۰			
	بالای ۸ بار	۲۵			
تمایل به حضور دوباره	زیاد	۱۰۰	۱	۰	۰
	متوسط	---			
	کم	---			

منابع: یافته های پژوهش ۱۳۹۴

فرضیه ی دیگر بدین گونه است: که سطح کمی و کیفی برگزاری مراسم معنوی و مذهبی(نخل گردانی) شهر یزد با میزان حضور گردشگران دارای ارتباط معناداری است. برای آزمون این فرضیه از متغیرهای میزان نظم در برگزاری مراسم، کیفیت خدمات رسانی، کیفیت اماکن اقامتی (هتل/مسافرخانه و...)، کیفیت رستورانها، کیفیت حمل و نقل عمومی، کیفیت ایمنی تردد در برگزاری مراسم، کیفیت دسترسی به مراسم، به عنوان متغیر وابسته و سطح رضایت گردشگران و تمایل به حضور دوباره در مراسم به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته شد. با توجه به ترتیبی بودن مقیاس های اندازه گیری از آزمون اسپیرمن استفاده شد. نتایج آزمون با ضریب اطمینان ۹۸درصد نشان می دهد که رابطه با اطمینان ۹۸درصد معنادار است؛ به طوری که افزایش میزان سطح کمی و کیفی برگزاری مراسم

منجر به افزایش میزان حضور گردشگران می شود بنابراین H_1 یعنی رابطه ی معنادار بین سطح کمی و کیفی برگزاری مراسم با حضور گردشگران تایید و اثبات می گردد. H_0 یعنی فقدان رابطه ی معنادار بین سطح کمی و کیفی برگزاری مراسم با حضور گردشگران تایید نمی شود.

نتیجه گیری و ارائه پیشنهاد:

امروزه صنعت گردشگری به عنوان صنعتی فعال دارای شاخصه های منحصر به فردی به خصوص در زمینه ی فعالیتهای اقتصادی و تولیدی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است. صنعت گردشگری دستاوردهای مختلفی همچون؛ ایجاد اشتغال و منافع اقتصادی، شناساندن فرهنگ و هویت یک ملت به دیگران و نشر و توسعه ی آن در جوامع دیگر را به ارمغان آورده ات.

گردشگری مذهبی به عنوان یکی از انواع گردشگری، آرامش و آسایش روانی را برای گردشگران فراهم می آورد و موجب شناساندن و نشر فرهنگ دینی، مذهبی و معنوی کشور و شهر دارای این نوع جاذبه ها می شود.

به منظور ارتقاء گردشگری مذهبی (محرم) پیشنهاداتی ارائه می شود:

معرفی و شناساندن آیین ها و مراسم معنوی-مذهبی می تواند یکی از راه های رونق گردشگری مذهبی-معنوی در کشور به خصوص استان یزد باشد. استان یزد با ثبت ۲۱ آیین مربوط به ماه محرم در فهرست میراث معنوی (*) پتانسیل ویژه ای در زمینه ی جذب گردشگری مذهبی (محرم) دارد. به همین خاطر یزد را حسینیه ی ایران و دارالعباد نامیده اند.

۱- به کارگیری نیروهای متخصص گردشگری مذهبی برای هدایت گردشگران

۲- اتخاذ سیاست ها و برنامه هایی در جهت معرفی بیشتر و بهتر آیین نخل گردانی برای جذب بیشتر گردشگران مذهبی به

یزد جهت ایجاد اشتغال و درآمد

۳- تبلیغ آن پوشش گستره ی مراسم در شبکه های بین المللی برای جذب گردشگران خارجی که موجبات رونق بیشتر

اقتصاد در استان یزد را فراهم می آورد.

منابع و مأخذ:

۱- اسدی، احمد و توسلیان، رحیم (۱۳۹۵)، «بررسی عوامل موثر در جذب گردشگران به مراسم مذهبی از طریق بخش بندی؛ (مطالعه ی موردی: مراسم محرم شهر زنجان)، فصل نامه ی اندیشه های جغرافیایی، سال هشتم، شماره ی پانزده، زمستان ۱۳۹۵.

۲- آهنگران، جعفر، زارعی، اسدالله، (۱۳۹۴-۱۳۹۵) (فرهنگ زیارت، میراث گردشگری و معنویت بقاع متبرکه ی ایران)؛ مجموعه مقالات نخستین کنفرانس بین المللی گردشگری و معنویت، تهران، سال ۱۳۹۵-۱۳۹۴.

۳- عرفانی زاده، معصومه و پروا، محمد (۱۳۹۴)، (نقش تعزیه در گردشگری فرهنگی، مذهبی؛ شهر بیرم، دومین همایش بین المللی و پنجمین همایش ملی و گردشگری جغرافیا و محیط زیست پایدار، ۱۰ اسفند سال ۱۳۹۴.

۴- مزروعی، مریم و امینی سعد، فرشته (۱۳۹۴)، (معرفی میراث معنوی هفت منبر شهر بیرجند در متن برگزاری رسوم ماه محرم)، اولین کنفرانس بین المللی هنر، صنایع دستی و گردشگری، موسسه ی عالی علوم و فناوری خوارزمی، شیراز، ایران ۲۴ دی ماه